

Sagor för de stora och poesi för de små

Tendenser i barn- och ungdomsboksutgivningen

Den finlandssvenska barnboken rider på en vågkam. Det började med bilderboken, när det kom en ny generation författare och illustratörer som har självkänsla nog för att tro på barnboken och framför allt tro på illustrationerna som en viktig del av berättelsen.

För ett par år sedan (2017) utkom **Julia Wistisens** doktorsavhandling *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*. För mig innebar Wistisens bok en ögonöppnare för hur tätt litteraturen för ungdomar och unga vuxna följt efter samhällsutvecklingen och speciellt hur skol- och utbildningsväsendet utformats. Den svenska ungdomslitteraturen kom som en reaktion på att skolplikten förlängdes från den sexåriga folkskolan till grundskolan eller till att ungdomen fyllt 16 år. Efterfrågan på böcker förändrades i och med utbildning förlängdes och att mellanskedet mellan skolgång för barn och arbetsliv för vuxna växte.

Svenskfinland har länge saknat en livskraftig ungdomslitteratur. Vi har haft enstaka författare som skrivit för ungdomar som **Yvonne Hoffman**, **Marianne Backlén** och **Annika Luther** – men inte alls på samma sätt som Sverige. Nu kan man däremot se att vi tar ett kliv från bilderboken till en helt ny litteratur skriven av och för unga vuxna, det handlar om **Déa Solin**, **Ellen Strömberg**, **Julia Wickholm**, **Henna Johansdotter**, **Ulla Donner**. Ulla Donners seriealbum *Skiten* påminner om Wauhaus och Viirus samproduktion *WunderKinder*. Ämnet är hur det är när arbetsliv och relationer blir gränslösa. Det visuella är i både pjäsen och Donners seriebok anonymt och ansiktslöst – en mask (i ordets båda bemärkelser: det slingrande djuret och den stela teatermasken som gör det omöjligt att se och avläsa mimik).

Det finns en generation emellan: **Maria Turtshchaninoff**, **Kaj Korkea-aho**, **Ted Forsström**, för att nämna några namn. De två senare har gett ut sin tredje och hittills tjockaste Zoo-bok tillsammans, *Zoo! Kärlek plz.* Här finns författarnas och pojkarnas tankar om humor. När tonåringar blir uppfostrade blir de kanske mer korrekta, men något går samtidigt förlorat (och annat vinner man). Kanlisten Annette som ena stunden beställer seriestrips till *Lärarbladet* och i den följande vill att Atlas ska ändra så att udden trubbas av är sannolikt en känga till medierna: Om man vill att män ska skriva för tonåringar och pojkar får man kanske ta att det kan vara lite grabbigt och pubertalt? Som Atlas försvarar sig mot Annettes censur: Vi är ju i puberteten. Ted och Kaj är aldrig plumpa, illustratören Pentti Petsamos igelkottar (som är alter egon för skolpojkar) är mycket avväpnande.

Om man ser till årets utgivning kan jag se två områden som representeras av flera böcker, det är fantasy och barnpoesi. Vad det här är ett svar på kan vara svårt att veta, bristen på böcker för den här ålderns läsare, i kombination med ökad marginalisering bland unga vuxna?

För barnpoesins del erbjuder den förstås en fortsättning på traditionella rim och ramsor för småbarn, och den springer kanske också ur ett behov att nyskapa den finlandssvenska språkvariationen för våra yngsta läsare. Det kan vara värt att notera att småbarnsfostran och förskoleundervisningen, tyngdpunktsområden i den offentliga diskussionen om fostran och utbildning, kan ha skapat ökad efterfrågan på litteratur för barn som inte ännu läser själva men som behöver få läslusten väckt – det här sker inte längre per automatik som för tidigare generationer. Hittills har storsatsningarna gällt mellanåldern eller böcker för barn i slukaråldern, de som nyligen lärt sig läsa själva, nu vänder man sig till dem som kommer före och efter det livsskedet.

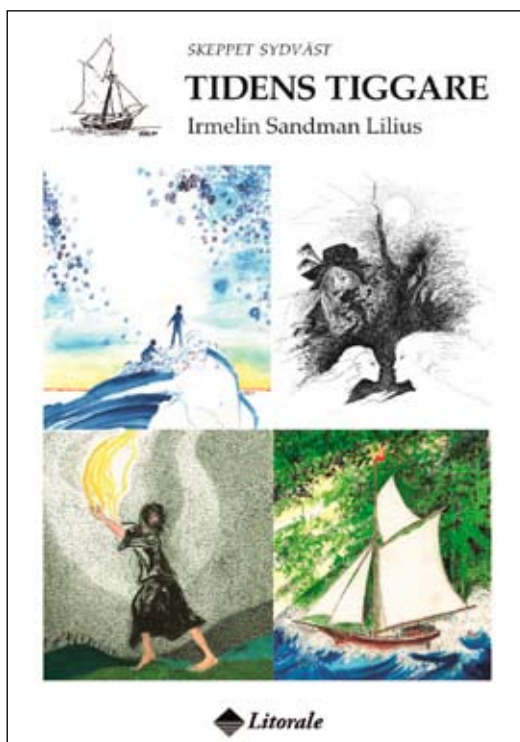
Henna Johansdotter är en ung debutant med ett eget tonfall som inte räds stora skor och vindlande, lågintensiv skräck. Hennes bok *Glasvaggan* klassificeras av Förlaget som dystopisk science fiction. Hon odlar referenser till Mary Shelleys *Frankenstein eller den moderne Prometheus*, men också – särskilt i en diktsvit mitt i romanen – till Harry Martinsons *Aniara*. Man kan läsa *Glasvaggan* som ett Kassandrarop, inte enbart för den kusliga yttre verklighet den skildrar med konstgjort tillverkade barn övergivna av sina föräldrar och omgivna av nätverk som snarare väver in dem och kväver än stöder. De lever i glas, stål och med inopererade chips som möjliggör att både följa och styra dem, de utsöndrar en inre ödslighet och skör-

het. Glasvaggan är en obändig saga och man kan bara hoppas att läsningen erbjuder paradoxal tröst, en möjlighet att i allegorin hitta en uttrycksmöjlighet och möjlighet till distansering. Huvudpersonen har en pappa i kött och blod och med starka men vanliga känslor – av bland annat vanmakt. Så småningom hittar huvudpersonen Taalia också en stödtrupp i några vänner och hem till sig själv, den ort där hon kan vara sig själv.

Fantasy

Irmelin Sandman Lilius har flera gånger, i bland annat den självbiografiska *Hand i hand* som hon skrev med sin syster Heddi Böckman, vittnat om hur hon fick sällskap och stöd av Tove Jansson under sin uppväxt. Det är intressant att se hur man i Sandman Lilius oerhört rika författarskap kan spåra intryck av Jansson men också uppleva att de två författarna skriver alldeles olika. Nu har Sandman Lilius utkommit med en tetralogi, en elegant serie i fyra delar i en ask. Hon kallar samlingen *Skeppet Sydväst. Tidens tiggare*. Handlingen utspelar sig i Tulavall under senare delen av 1800-talet. Huvudpersoner är

Hannafia och Tuspuru, men här finns ett rikt persongalleri från samhällets alla olika skikt, en Tulavall-läsare kan känna igen Rudolf Aronius (Ellen Skärvmärk nämns också i förbifarten), doktor Giök, pastorskans med flera. Här finns klass- och generationsmotsättningar, det nya är språket. Med språkarten kan man placera personerna, rummen och de sociala skikten, men också känna med dem i deras svårigheter, nöd och glädje. Dialekt är ett modersmål var och en har rätt till och den kan också användas i skrift. Att skriva trovärdig dialog är

erkänt en svår konst och Sandman Lilius gör det väl genom att ta i ett osminkat och nyanserat talspråk – och i brev.

I **Monica Vikström-Jokelas** bok *Lita på mig* är talspråkets funktion rakt motsatt. När Hannafias och Tuspurus dialoger gör att man tar personerna på allvar, så orsakar Merinas sätt att formulera sig i *Lita på mig* att hon ohjälpligt lämnas utanför i den också som helhet betraktat marginaliserade grupp högstadiesunga som åker på retreat till Utö med en skolkurator. Merinas sätt att uttrycka sig betraktas som pinsamt medan Hannafias och Tuspurus är normen i den krets de tillhör.

Om Irmelin Sandman Lilius *Tidens tiggare* kan ännu sägas att den erbjuder en sagovärld att kliva in och vistas i. Det är ganska krävande läsning som förutsätter att man kan avlägga tid och ett visst mått av mental energi för att komma in i den, men när läsaren väl kommit så långt vill man gärna stanna där. Det här är böcker man gärna läser flera gånger, och de lämpar sig väl som högläsning för rutinerade yngre och äldre barn. För den som älskat *Bonadea*, *Främlingsserien* och *Korpfolksungen* är *Tidens tiggare* ett kärt återseende. Det enda jag lite saknar är illustrationerna. Sandman Lilius kan ju konsten att illustrera utan att göra intrång på läsarens fantasi-revir. Omslagen till *Långvägaskogen*, *Illop*, *Botulf* och *Regnens berg* ger diskreta vinkar av tonläge, platser och handling; nyanser, färgsättning, ljus och vinddrag.

Lita på mig har däremot illustrationer (av **Jenny Lucander**), lite darriga, samtidigt både tydliga, försiktiga och arga. Det är en bok i en annan genre, fast den handlar om ungdomar i samma ålder. Men vi rör oss här i en annan tid och frågorna är därför andra. Vikström-Jokela lyckas med det inte alldeles lätta uppdraget att vara både förstående, modig och taktfull när hon beskriver elevgruppens vistelse på ön. Hon tar upp missbruk, skumma penningaffärer och förverkat förtroende på ett sätt som väcker respekt. Framför allt sättet att skildra hur ungdomar kan vakna till insikt om vad det är de gjort när dörren slagit igen bakom dem gör intryck. Och det är minsann inte bara ungdomar som betar sig på ett ljusskyggt sätt. Allt i boken är genomtänkt, till och med bokens mjuka, skrovliga yta.

Med dagens genreindelning kallar man Irmelin Sandman Lilius för fantasyförfattare och hon har

en värdig efterföljare i Maria Turtschaninoff (som inte utkommer med någon bok i år). Egentligen skulle jag hellre kalla Sandman Lilius böcker för sagor, berättelser, ungdomsromaner i historisk miljö.

Karin Erlandsson skriver fantasy, moderna sagor om eviga frågor i tidlös miljö, för yngre barn, kanske 9–13-åringar. Erlandsson har i år kommit ut med

två böcker i serien om Ögonstenen, *Bergsklätraren* och *Segraren*. I *Bergsklätraren* är triumviratet Miranda, Syrsa och Lydia på jakt efter Ögonstenen, den har hamnat i fel händer. I den avslutande delen *Segreraren* trappas längtan upp och Ögonstenens destruktiva inflytande blir allt tydligare. Samtidigt blir gränsen mellan vem som är god och vem som företräder ondskan mer diffus. Legenden om Ögonstenen är skriven så att unga läsare och åhörare ska gripas av berättelsens förtrollning. Handlingen är lätt att följa, Erlandsson skriver intrigstyrda böcker. Det handlar om vänskap, längtan efter frånvarande föräldrar, föräldrar som överger sina barn, svårigheter som ska övervinnas. Frånsett seriens första del är böckerna inte illustrerade. Läsaren får själv måla upp landskap och personer. Kapitlen är korta, böckerna rätt tjocka och typsnitt och radmellanrum mellanstort. Det här är böcker som är som klippta och skurna för att höja unga läsares självförtroende som just läsare, och de kan ge mersmak.

Barnromaner

En bok jag gärna lyfter fram, för att den lite orättvist hamnat i skymundan, är **Peppe Öhmans** *Ett himla tjat om hästar*. Bokens huvudperson Maja har nyligen fyllt nio år och barnromanen riktar sig till barn i samma ålder, den kan läsas själv av den som klarar av lite längre sammanhängande text eller läsas högt. Maja skickas på ridläger av sina två hästkiga mammor. Själv är Maja rädd för hästar. Boken handlar om att övervinna sin rädsla, men också om vänskap, solidaritet, att hjälpa och bli hjälpt. Här finns också en fin liten scen om när Maja vinkar av sina mammor och är mån om att ta hänsyn till dem, fast hon är arg. En rak och läsarvänlig bok. En bok som kanske uppskattas mer av barn än av vuxna?

Lena Frölander-Ulfs *Nelson Tigertass*, som var nominerad för Finlandia junior och fick Arvid Lydeckenpriset, är också en barnroman. Frågorna är här delvis desamma som i Erlandssons böcker, och också en fortsättning på teman Frölander-Ulf behandlat i sina bilderböcker: Saker som skaver mellan barn och föräldrar. Nelson Tigertass är hos sin morfar medan hans mamma färdigställer ett hus de ska bosätta sig i. Livet hos morfar känns lite otryggt eftersom Nelson inte kan vara helt säker på att morfar vet hur det är att vara barn och vad barn behöver. Dessutom saknar han sin mamma. Det är fint att både Nelson och läsaren också kan känna sympati också för mamman och morfar. Det konstiga är att många motstridiga viljor eller intressen kan ha rätt – samtidigt.

I Frölander-Ulfs tidigare böcker har berättelsen främst funnits i bilderna, i den mörka skraptekniken med skarpa kontraster, och Frölander-Ulfs text har varit sparsmakad. I *Nelson Tigertass* är det tvärtom. Det finns illustrationer, men de är nedtonade, skuggiga och istället tar texten och orden plats, det här är en högläsningsbok för barn i åldern fem år uppåt, ett äventyr där somliga incidenter är mer osannolika, somliga som tagna ur ett barns vardag.

En lycklig dag av **Asger Albjerg** befinner sig i mellanlandet mellan bilderbok och kapitelbok. Albjerg har skrivit barnböcker på danska och det här är hans svenska barnboksdebut. Författaren serverar läsaren ett lagom stort persongalleri med barn, vuxna och en vit kanin. Här finns en pojke, en flicka och varma känslor. Vi får ta del av en överraskning som visar att det ofta finns viktiga saker i andras liv vi inte känner till. Det annorlunda i *En lycklig dag* är att författaren spelar en både synlig och aktiv roll i berättelsen. Den lyckliga dagen utspelar sig i en

Ur *Nelson Tigertass* av Lena Frölander-Ulf

flyktingfamilj.

Henrika Anderssons *Nagu-nalle och kastadjuren* är en chosofri liten berättelse från ett barnsjukhus. Boken befinner också den sig i mellanlandet mellan berättelse och bilderbok, och den är illustrerad av nestorn på området, **Christel Rönns**. Edi har förolyckats i en skidbacke och skadat ögat. Det gör ont, han vill hem, men han får tröst av Nalle och ofta av sin mamma också. Det här är en realistisk beskrivning av hur det är på sjukhus, men inga ingrepp eller andra skrämmande, rea-

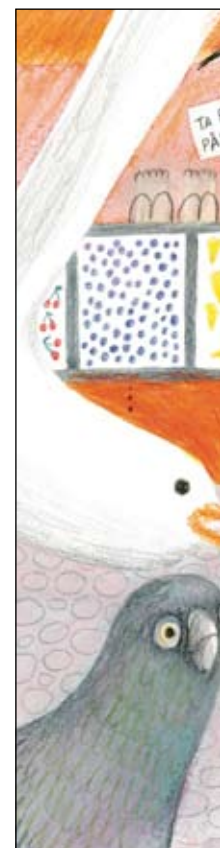
listiska värdelement finns med.

Vi är lajon av **Jens Mattsson** är en bilderbok som skildrar två bröder (Lajon, lion eller lejon) där den ena insjuknar i cancer. Lejonjakten är en allegorisk framställning av pojkens kamp mot sjukdom, rädsla och allt det främmande som följer med insjuknandet. Lejonet tappar sin päls, men planerar fler jakter i framtiden. Boken är enkel, osentimental och vacker utan att väja. **Jenny Lucanders** bilder fångar bröderna i farten, ur olika vinklar. Öknens färg är glödande orange.

Poesi för barn

År 2019 har tre barnpoesiböcker sett dagens ljus: **Hanna Lundströms** *Rassel prassel strössel*, illustrerad av **Maija Hurme**, **Annikka Sandelins** *Om jag fötts till groda* med bilder av **Karoliina Pertamina** och **Malin Klingenberg**s *Fisens liv*, bildsatt av **Sanna Mander**.

Rassel prassel strössel är en organisk fortsättning på duon Lundströms och Hurmes två tidigare *Rassel prassel*-böcker. Vi vistas nu i stadsmiljö (därav det sprakan-

Bild

de strösslet, lite lyxigt, glittrande och spralligt). De tidigare böckerna erbjöd vandringar i naturen. Lundström tar fasta på språkglädje, många dikter är onomapoetiska och vi får smaka på hur stavelser, ord och meningar ligger i munnen. För en vuxen läsare erbjuder dikterna ett återseende med barnets förundran för tillvaron, att få se världen med nymorad blick. Så här inleds boken med dikten Torget: ”Feta duvors / ljusgrå huvor / rör sig plockigt, / upp och ner /”.

Maija Hurmes pastellfärgade illustrationer passar som hand i handske, sidorna blir som karameller i en påse, goda var för sig och fantastiska ihop.

Efter Stella Parlands död har Annika Sandelins tonfall förändrats. Duon Parland-Sandelin odlade det rabulistiska, absurda och oväntade, också om dödsmedvetandet fanns starkt närvarande. Nu närmar sig Sandelin och Lundström varandra: Lundström har blivit livligare medan Sandelin har blivit mer sordinerad. I sin bilderbok tillsammans med **Linda Bondestam**, *Silkesapans skratt*, skriver hon om dödens mysterium. Bondestams starka, lyskraftiga färger andas en stark närvaro trots frånvaron, döden.

av Maija Hurme i *Rassel prassel strössel*, text Hanna Lundström

Bild av Linda Bondestam ur *Silkesapans skratt*, text Annika Sandelin

Om jag fötts till groda är tillägnad Annika Sandelins pappa, Peter Sandelin, som också var poet. Dikterna är drömmar och det lite melankoliska anslaget bejakar barndomens vemodiga sida, en känsla man lätt bemäktigas av till exempel vid läggdags. Eller när man inte får som man vill. Det är många i boken som inte får sin vilja igenom, men det hindrar dem inte från att drömma. Sidorna befolkas av djur, men också av himlakroppar, personer ur olika yrkeskategorier och en buss – för att nämna några. Så här låter Myggans korta dröm: ”Myggans dröm ser ut så här: / Att få vara den hon är”. I motsats till myggan, men i hens tankevärlds anda, räds varelserna inte att ta plats, tack vare Pertamos strålande bilder som fyller sidorna med liv.

I likhet med många andra *Argus*-läsare har jag inte så mycket till övers för skildringar av olika kroppsfunktioner. Nu ska vi minnas att de som läser barnböcker sällan, åtminstone inte samtidigt, läser *Argus*. Låt oss därför ta itu med *Fisens liv*, dikter av Malin Klingenberg illustrerade av Sanna Mander. Boken är populär bland barn. Dikterna är fyndiga, de har en ordrikedom som imponerar, rimmen är roliga och Sanna Manders färger och former passar väl in i sammanhanget. Barnläsarna el-

ler åhörarna är sannolikt i det livsskedet då de lärt sig att ta avstånd från det som beskrivs, därför uppstår ett oväntat möte och *voilà*, vitsen är född. Så här lyder bokens första dikt: ”*Fisens liv som är orättvist korta / ett ljud och en lukt, sen är fisarna borta / En prutt är en ensam och sorglig figur / fast vissa kan drabbas av sagolik tur*”. Efter det får vi möta dem med tur, de är förevigade i litterär form.

Bilderböcker

Så har vi två bilderböcker: **Tove Appelgrens** sjätte Vesta-Linnéa-bok, *Vesta-Linnéa och vännerna* (illustrerad av **Salla Savolainen**). Appelgren är bra på att skildra relationer. I *Vesta-Linnéa och vännerna* beskrivs hur Vesta-Linnéa betar sig begripligt men inte acceptabelt. Hon vill leka med en populär flicka, Mindy, och ratar gång efter annan en grannpojke, i väntan på att Mindy ska höra av sig. Till slut går hon ut och leker med Alex, ”i brist på bättre”. Det blir ju hur roligt som helst. Appelgren bygger upp Vesta-Linnéas tankar och repliker skickligt, så att läsaren genomsådar Vesta-Linnéas dolda agenda och tar Alex parti.

Anna Härmäläs lilla bilderbok *Kort från farmor flyttfågel* har också en vändpunkt, den kommer alldeles i slutet av vykortsberättelsen. Fia får en rad kort av en farmor som flänger runt världen. Korten bjuder på detaljrika bilder från alla ställen farmor är på, med texter i klassiskt snitt: Vad farmor varit med om, episoder med lokalfärg och sen en omtänksam hälsning till barnbarnet som farmor saknar och snart får träffa. Så här skriver Farmor från Tanzania: ”Jag har träffat så många vackra djur här i Tanzania. Men jag har haft några sorgliga möten också. Jag pratade med en noshörning som inte hade många släktingar kvar. Det är jobbigt att förlora nära och kära [...]”.

Sista kortet är från Fia, som blivit flygg, till farmor. Att det är Härmälä som står för både bild och text gör att de hänger organiskt ihop – det här är en bildberättelse och rundresa för familjens yngsta.

BARBRO ENCKELL-GRIMM